

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1883—1884.

*Vergadering van Woensdag, 30 Januari 1884, des avonds
ten half acht ure.*

De VOORZITTER, de vergadering openende, zegt:

Bij de opening dezer vergadering doet het mij genoegen u te kunnen wijzen op het groot aantal heeren, dat zich weder heeft aangemeld om als leden dezer Vereeniging toe te treden. Dat getal bedraagt voor dezen keer 130, hetgeen met het getal leden, sedert den aanvang van het vereenigingsjaar, maakt dat, wanneer thans de ballotage zal zijn afgelopen, 215 nieuwe leden zullen zijn toegetreden.

In verband met de hoop tot nitbreiding van het aantal leden, was de oplaat van het verslag reeds ruim genomen. Maar zulk een grooten toeloop als thans heeft plaats gehad, hadden wij niet verwacht. De oplage wordt nu 2000 exemplaren, doch de twee eerste verslagen waren reeds tot een kleiner getal afgedrukt, zoodat wij verplicht zijn deze nummers te laten herdrukken, ten einde ook aan alle nieuwe leden een volledigen jaargang te kunnen verschaffen.

Mag ik thans de heeren Huijgens en Jentink verzoeken wel het stembureau te willen nitmaken voor de ballotage der nieuwe kandidaten.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen tot nieuwe leden zijn toegelaten de heeren: C. J. Snijders, Kapitein der Genie, te 's-Gravenhage; K. de Hartogh, F. W. J. Huberts, G. Snellen, allen 2de Luitenant der Infanterie, te Amsterdam; W. M. Dinaux, Kapitein der Artillerie, te Dordrecht; A. P. van Beusekom, Luit.-Kolonel der Schutterij, H. G. van Meurs, 2e Luitenant der Infanterie, J. Rogier, 2e Luitenant der Infanterie, P. J. van Voorst Vader, Ingenieur, allen te Geertruidenberg; J. H. van der Hegge Zijnen, 2e Luitenant der Infanterie, te Gouda; G. N. A. M. Boon, 1e Luit.-Adjutant der Schutterij en A. Doornbos, Kapitein der Schutterij, te Groningen; A. K. Kalshoven, 2e Luit. der Infanterie, H. Kroon, Kapitein der Schutterij, G. H. van Hoolwerff, Kapitein der Schutterij, Joh. Rozendaal, Luit. der Schutterij, A. F. W. Stroo, 2e Luit. der Infanterie, allen te Hoorn; H. L. Nepper en F. W. van Wijk, beiden 1e Luit. der Infanterie, te Maastricht; C. C. Ledeboer, Notaris te Makkum; B. Ter Haar, Luit. der Schutterij, te Sneek; F. J. van Burgsteeden, 1e Luit. der Genie, J. F. de l'Espinasse, 1e Luit. der Genie, J. C. Gijsberti Hodenpijl, Kapitein der Genie, J. Meursinge, Kapitein der Genie, T. L. baron Quarles de Quarles, 1e Luit. der Genie, J. W. Roelofs Valk, 1e Luit. der Genie, A. J. L. M. van Schevichaven, 1e Luit. der Genie, H. B. Schreuder, 2e Luit. der Artillerie, J. J. Schuil, 2e Luit. der Genie, F. J. H. Verhoef, 1e Luit. der Genie, allen te Utrecht; G. P. A. G. H. Römer, 1e Luit. der Cavalerie, J. C. P. Thirion, Ritmeester Adjutant der Cavalerie, beiden te Venloo; J. W. Fransen van de Putte, Luit. der Schutterij, A. Bijleveld, Luit. der Infanterie, beiden te Vlissingen.

Voorts uit Nederlandsch-Indië de heeren: J. W. Brinkgreve, 2e Luit. Kwartiermeester, P. A. Jung, Kapt.-Kwartiermeester, L. Maurer, Kapt.-Kwartiermeester, A. A. C. Zimmer, 2e Luit.-Kwartiermeester, S. J. Juda, Offic. van gez. 2e klasse. Van de Infanterie, de heeren: J. Bakker, 2e Luitenant, F. P. J. Berg, 1e Luitenant, J. G. A. Bischoff, Kapitein, G. Blaauw, 1e Luitenant, S. F. Boers, 2e Luitenant, P. Boltman, 2 Luitenant, A. W. Broes van Dort, 1 Luitenant, J. M. Le Bron de Vexela,

1e Luitenant, J. H. de Bruijn, Kapitein, L. T. H. Cranen,
 1e Luit.-Adjutant, R. G. Doorman, 2e Luitenant, S. A. Drijber,
 2e Luitenant, B. J. Eekhout, 2e Luitenant, C. F. vanden Ende,
 1e Luitenant, J. A. P. Geill, 1e Luit.-Adjutant, H. B. van
 der Goot, 2e Luitenant, H. A. de Graaf, 2e Luitenant, A. J.
 Gijzen, 2e Luitenant, H. L. de Haas, Kapitein, W. H. van
 Haasbergen, 2e Luitenant, G. H. L. Halewijn, Kapitein, K. A.
 van der Hart, 1e Luitenant, S. C. van Hattum, 2e Luitenant,
 J. Hazenberg, 1e Luitenant, C. E. van Hengel, 1e Luitenant,
 J. B. Hiltermann, 1e Luitenant, H. Jacobs, 2e Luitenant, J.
 D. H. Janssen, 2e Luitenant, H. F. M. Jerphanion, 2e Luite-
 nant, A. E. Kamerman, 1e Luitenant, E. L. Kerrebijn, 2e
 Luitenant, G. Knobloch, 2e Luitenant, C. F. Koch, Majoor,
 J. H. M. R. Köhler, 2e Luitenant, J. M. de Kok, Luitenant-
 Kolonel, A. van Leeuwen, Kapitein, B. M. Leussen, 1e Luit-
 nant, P. P. J. Lignac, 1e Luitenant, P. J. F. Louw, 2e
 Luitenant, K. van der Maaten, 2e Luitenant, H. L. Le Maire,
 1e Luitenant, C. A. L. Marchant, 2e Luitenant, J. A. Mar-
 gadant, 2e Luitenant, W. A. J. van der Meulen, 1e Luitenant,
 J. W. C. Meijeringh, 1e Luitenant, P. J. A. van Neer, 1e
 Luitenant, G. G. J. Notten, 1e Luitenant-Adjutant, J. C. C.
 Nijland, 1e Luitenant, H. Oosterwijk, Kapitein, F. C. L. van
 Raaij, Majoor, G. Reeling Brouwer, 2e Luitenant, D. L. de
 Rochemont, 2e Luitenant, P. R. de Rochemont, 2e Luitenant,
 J. A. M. M. von Schauroth, 2e Luitenant, A. H. W. Scheuer,
 Kapitein, L. E. W. Seck, 1e Luitenant-Adjutant, F. P. Sievers,
 Kapitein, M. C. Sitsen, 1e Luitenant, F. G. Smits, Kapitein,
 N. J. Stadlmaier, Kapitein, W. P. A. Steenmeijer, Kapitein,
 J. van Swieten, 2e Luitenant, F. C. Thomson, 1e Luitenant-
 Adjutant, J. M. Tummers, 2e Luitenant, L. T. van der Up-
 wich, Majoor, C. van der Veen, Kapitein, P. A. J. Veerman,
 2e Luitenant, J. F. Versluis, 2e Luitenant, M. H. Vis, Majoor,
 A. Visser, 1e Luitenant, C. A. de Visser, 1e Luitenant, H.
 S. de Visser, 2e Luitenant, J. Visser, Luitenant-Kolonel, H.
 van Wicheren, 1e Luit.-Adjutant, R. van Wijk, 2e Luitenant.
 Van de Artillerie, de heeren: W. Collard, 1e Luitenant, L. J. van
 Deun, 1e Luitenant, A. B. Fromberg, 1e Luitenant, J. J. van

Leeuwen, 1e Luitenant, H. W. A. S. Loke, 1e Luitenant, G. C. P. Poelman, 1e Luitenant, J. J. le Roij, Magazijnmeester 3e klasse, C. Schippers, 1e Luitenant, J. J. Temminck, 1e Luitenant.

Van de Genie, de heeren: B. G. de Blauw, 1e Luitenant, A. W. F. Idenburg, 1e Luitenant, K. J. Leeftang, 1e Luitenant, A. F. Rudolph, 1e Luitenant, J. J. Staal, Majoor, C. Swartbol, 1e Luitenant.

De VOORZITTER dankt de heeren van het stembureau voor de door hen volbrachte taak.

Aan de orde is vervolgens de voordracht van den heer dr. W. KROL, Dirigeerend officier van gezondheid derde klasse, houdende:

Eenige opmerkingen den militairen geneeskundigen dienst betreffende.

De heer KROL:

Mijne Heeren! Wanneer men zich gereed maakt om voor een beschaafd publiek eene spreekbeurt te vervullen, en er prijs op stelt om daarbij aan middelmatige eischen te voldoen, dan ondervindt men (als men al niet vroeger tot die overtuiging was gekomen), dat een gewoon mensch weinig origineels kan produceeren. Die opmerking is niet nieuw. Ge hebt ze meer gehoord, ook onder anderen van Goethe:

Was ist denn an den ganzen Wicht original zu nennen?

Ik zal u daarom maar aanstonds zeggen, dat ik de moeilijkheid om eene inleiding te maken wensch te ontgaan, door een gezegde van den schrijver der „Scribleriana” bij u in herinnering te brengen, als hij beweert, dat eene inleiding eigenlijk *niets* is om tot *iets* te geraken, en daar nu ieder weet hoe gemakkelijk het is om van *iets* tot *niets* te komen, zoo kan men, de zaak omkeerende, zich voorstellen hoe lastig het is om eene inleiding te maken.

Vergun mij dus u maar aanstonds voor het feit te plaatsen, en u te vragen, óf ge lust hebt het dienstvak, waartoe ik behoor, met mij eens te bezien? Nu en dan wordt het bij u geïntroduceerd, en dat is goed ook, omdat het „onbekend,

onbemind" niet van toepassing mag zijn op den geneeskundigen dienst bij het leger. Wij moeten elkander leeren kennen, leeren begrijpen en waarderen. Wij kunnen niet zonder elkander. Die gedachte bezielde mij, toen ik eens aan een' hooggeplaatst officier schreef: „maak gij van mij een krijgsman en ik zal pogen om „van u een dokter te maken.”

Als wij den militairen geneeskundigen dienst de revue laten passeeren, dan kunnen wij niet overal bij stilstaan. Slechts hier en daar vraag ik uwe aandacht, en dat wel voor die zaken, die door den niet vakman m. i. even goed kunnen beoordeeld worden als door den man van het vak.

Laat ons met de opleiding tot militair geneeskundige beginnen, dien we met den titel van *leger-arts* (1) zullen begroeten, om daarmede afscheid te nemen van den onbeteekenenden naam van officier van gezondheid, eene vertaling van officier de santé, waarmede de Franschen den geneeskundige bedoelden, dien we hier in vroegeren tijd plattelandsheelmecster noemden.

De geneeskundige wetten van 1865 maakten de Utrechtsche school onmogelijk. Ze werd in 1868 opgeheven. . . . ik vergis mij M. H., naar Amsterdam overgebracht, en sleepte daar een ziekelijk leven voort, tot ze eindelijk in 1880 aan uitputting stierf.

Dat de toenmalige machthebbenden in den geneeskundigen dienst de eenvoudige waarheid voorbijzagen, dat men geen ouden wijn in nieuwe zakken moet doen, en jongelieden aan eene geheel andere wijze van studeeren gewoon, en geheel eigenaardig opgevoed, niet plotseling onder geheel andere omstandigheden mag plaatsen, heeft aan menig jongmensch eene gebroken carrière en aan menig ouder een zee van verdriet en teleurstelling bezorgd. Een verstandig bestuur had de Utrechtsche school te Utrecht begraven en was te Amsterdam een nieuw leven begonnen.

Dan genoeg, de richtige zienswijze, dat men eerst arts moet zijn, vóór men legerarts kan worden, heeft ten gevolge gehad,

(1) De algemeene titel zou dan zijn: *legerarts*, en nu de bijzondere aangenomen van *bataillons-arts*, *regiments-arts*, *chef-arts*, *divisie-arts*.

dat men voor die legerartsen hetzelfde opvoedingsplan volgen moest als voor hunne burger ambtgenooten.

Zoolang de betrekking van legerarts nog niet aantrekkelijk genoeg was, om hen, die in de geneeskunde studeeren, naar het leger te trekken, heeft de Regeering gemeend die keuze te moeten aanmoedigen door een deel der opleidingskosten voor hare rekening te nemen.

Als overgangsmaatregel is dat zeker nuttig; doch ik voor mij hoop, dat er een tijd zal aanbreken, waarop de betrekking van legerarts aan den geneeskundige eene zoodanige positie zal aanbieden, dat niet alleen het premiënstelsel overbodig wordt, maar men uit de zich aanbiedenden de besten kiezen kan.

Dit brengt ons als van zelf tot de vraag, aan wie die premiën moeten gegeven worden? Moet men ze voor allen disponibel stellen, of zal men hier reeds eene keuze doen en bij voorkeur de leerlingen der gymnasiën nemen? Ik voor mij aarzel geen oogenblik aan de gymnasiale opvoeding voor aanstaande geneeskundigen de voorkeur te geven. In die overtuiging sta ik niet alleen; en al wordt eene meening niet tot waarheid verheven door het gezag van groote namen, zoo mag het toch, dunkt mij, tot nadenken stemmen wanneer mannen als Fick, du Bois-Reymond, Brücke, Fonsagrives en onze beroemde Gerrit Jan Mulder hunne meening in gelijken zin uitspreken.

In 1879 hield Dr. Ernst Brücke, hoogleeraar in de physiologie te Weenen, eene rectorale redevoering over de noodzakelijkheid van gymnasiale opleiding voor geneeskunstoefenaren, en schreef Mulder daarbij eene voor- en narede.

Voor welken stand, vraagt Brücke, zouden wij eene reiner en volmaakter ethische ontwikkeling trachten te bereiken, dan voor dien der Geneeskunst-oefenaren, eene ethische ontwikkeling, die krachtig en zeker in alle toestanden des levens op den rechten weg doet volharden, niet om de verwachtingen, die er aan verbonden zijn, of wegens de vrees, die voor eene afwijking daarvan doet terugdeinzen; maar omdat het de juiste weg is! En elders zegt hij: wij rusten menschen uit met een vermogen, om nuttig en schadelijk te zijn, waarvan de leek zich moeielijk eene juiste voorstelling maakt; wij leggen

hun eene verantwoording op, waarvoor een zwak gemoed, indien het niet tevens gewetenloos is, moet terugdeinzen; en wij zouden voor deze menschen eene opvoeding onnoodig achten, die meer dan iedere andere de ideale richting, den lust in het goede om het goede beoogt? Wij moeten van hen zachtmoedigheid en menschlievendheid eischen als van de pleegzuster, en moed en opoffering als van den soldaat in den slag, en wij zouden niet trachten hun jeugdig hart te verwarmen en hen te bezielen door alle middelen, die ons ten dienste staan? Tegenwoordig wordt de aanstaande legerarts aan eene universiteit opgeleid, en dat is goed. Hooger onderwijs moet gegeven worden in den voor dát onderwijs geschikten vorm. Eene vakschool is minder geschikt tot het bereiken van die algemeene ontwikkeling, die de beoefenaar der geneeskunde niet missen kan. Is die vakschool daarenboven nog onder militair beheer, dan wordt soms een' vorm voorgeschreven, waarin nu eenmaal het hooger onderwijs niet past. Zoowas het aan de Utrechtsche Kweekschool gesteld, vooral in de jaren 1845 tot 1849, toen ik dáár studeerde. Onze eenige leermiddelen waren de dictaten der leeraren; die moesten, volgens den Inspecteur-Generaal Bekkers, het extract van wetenschap bevatten, en dááruit werd eene soort van catechismus samengesteld, met vragen en antwoorden. Gelukkig dat vele leeraars zich aan die methode ontworstelden en sommige dictaten tot degelijke boeken werden omgezet, zooals de vergifteleer van van Hasselt en anderen.

Zijn de studiën afgeloopen en de titel van arts of doctor verkregen, dan moet de arts tot legerarts worden gevormd.

Daartoe werd aan het Militair Hospitaal te Amsterdam een cursus opgericht en de jeugdige artsen worden dáár eenigen tijd gedetacheerd, vóór ze hunne bestemming in de verschillende garnizoenen bereiken. Die cursus is volgens de wet; eene applicatieschool werd verworpen.

Maar of nu de tijd waarop die cursus gegeven wordt, gelukkig gekozen is en of die cursus zoodanig is ingericht, dat hij aan het doel beantwoordt, waarvoor de wetgever hem in 't leven riep, daaromtrent kan, dunkt mij, redelijke twijfel gekoesterd worden.

Voor het arts-examen is hard gewerkt; alle zeilen zijn bijgezet; men is de haven binnengeloopen; de lang gewenschte positie is verkregen. Waarnaar verlangt nu de jonge man? Om onmiddellijk weer op de schoolbanken plaats te nemen of wil hij het leven in en verlangt hij in de practijk toe te passen 't geen hij aan de universiteit leerde? De practijk zal hem leeren hetgeen nog aan zijne vorming ontbreekt, en de behoefte doen ontstaan om dat ontbrekende aan te vullen. Liefde is behoefte, niet waar? Welnu, heeft de meerderheid tot nu toe alleen voor het examen geleerd (en de inrichting van onze examina maakt dat noodzakelijker dan het voor degelijke studie wenschelijk is), nu ontwaart hij, dat hij zonder studie het vak zijner keuze niet beoefenen kan; hij heeft behoefte den kring zijner kennis uit te breiden door studeeren en door met de ervaring van oudere collega's zijn voordeel te doen.

Aan dien eisch kan het Militair Hospitaal te Amsterdam voldoen; maar elders zijn ook hospitalen waar een jong legerarts den eersten diensttijd voor zijne verdere vorming doorbrengen kan. Alle akademiesteden zijn daarvoor geschikt, wanneer slechts aan de Chefs van den geneeskundigen dienst der in die steden gevestigde hospitalen wordt aangeschreven, om hunne jongere ambtgenooten op te wekken om gebruik te maken van de gelegenheid dáár aanwezig tot uitbreiding van kennis.

Maar niet alleen genees- en heilkundige kennis heeft de legerarts noodig; zijne militaire vorming moet nog beginnen; hij kent de routine van den dienst nog niet.

Daarom is het zoo goed dat de jongere legerartsen bij de korpsen zijn ingedeeld; want nu ook is het mede de taak der korps-chefs om op die militaire vorming toe te zien. En thans richt ik vooral het woord tot u, geachte chefs der korpsen, en beveel die zaak aan uw beleid! Leer gij den jongen dokter welke eischen gij aan den officier stellen moet, en leidt hem met ernst en humaniteit. Ziet, als ge ziek zijt, dan heeft de arts soms heel wat geduld met u te oefenen, en dat doet hij met liefde; het is zijn plicht. Maar als nu aan den arts in 't begin wat mankeert, stel dan een deel van uw geduld, van uw talent tot *zijne* beschikking; ge zult zien, dat als ge den rechten

toon weet te treffen, hij gaarne naar uwe wenken hooren zal. Wij medici zijn zoo onvolgzaam niet; dat brengt ons vak niet meê. Wij zijn immers dienaren en geen heerschers der natuur (minister non magister naturae).

Ook dienstroutine moet hij leeren; maar als men meent, dat men daarvoor een cursus noodig heeft, dan maakt dát op mij hetzelfde effect, alsof men iemand, dien men goede manieren leeren wil, allereerst een handboek der wellevendheid in de handen gaf.

Vóór ik nu verder ga, moet ik even zeggen, dat ik de legerartsen in *twee* groepen verdeel. De eerste en grootste groep beschouw ik als practiseerende artsen (de tegenwoordige officieren van gezondheid 2^e en 1^e klasse); de tweede, kleinere groep, bevat de dirigeerende. Die naam is goed gekozen. Maar de combinatie met officier van gezondheid van de zóoveelste klasse bederft weêr alles. Waarom niet chef-arts of hoofd-arts?

Die dirigeerende legerartsen zijn de hoofdocficiëren van den geneeskundigen dienst. Zij moeten den geneeskundigen dienst organiseeren, zij moeten hem leiden en besturen.

Aan hunne vorming is veel gelegen; zij moeten ervaren artsen zijn, en hun mag als eisch gesteld worden 't geen in art. 20 als programma voor den cursus is opgenomen: militaire chirurgie dus en legerziekten; militaire gezondheidsleer en legerverpleging; de ambulancedienst en het veldhospitaalwezen. Zij moeten eene vraagbaak zijn voor het transport van gewonden en zieken.

Heb ik juist gezien, toen ik beweerde, dat de bij de wet bepaalde cursus voor den jongen legerarts kan gemist worden, voor den ouderen arts houd ik dienzelfden cursus voor onontbeerlijk. Hij moest door elk legerarts gevolgd worden, die dirigeerende wil worden.

Op het onlangs te Amsterdam gehouden congres van koloniale geneeskundigen, sprak de kolonel Bekking, oud-chef van den militairen geneeskundigen dienst in Oost-Indië, eene gelijke meening uit; alléén hij formuleerde haar ietwat anders. Ook hij maakt onderscheid tusschen practiseerende en dirigeerende legerartsen, en wil dat een examen zal worden afgelegd vóór men

tot dirigeerend legerarts kan worden bevorderd. Ik schaar me gaarne aan de zijde van dien geachten chef, wanneer hij aan den dirigeerenden arts hooge eischen stelt; maar, wat betreft de wijze hoe men zich zal vergewissen, of hij aan die eischen voldoet, daaromtrent deel ik zijne zienswijze hoegenaamd niet. Een examen. zijn er dan nog geene examens genoeg?? Had niet Jan Holland gelijk toen hij het Nederlandsche volk gedurende sommige maanden in twee groote partijon verdeelde, waarvan de eene examen afneemt en de andere examen doet?

In een der bladen, die in de Residentie verschijnen, trof ik eens een hoofdartikel aan: *examen* of *onderwijs*. Nu beweer ik, dat een examen zonder onderwijs geen zin heeft, en dat aan goed en degelijk onderwijs, gegeven aan mannen van zekeren leeftijd en onder bepaalde omstandigheden, een examen meer schadelijk dan bevorderlijk is. Examen Moloch van onzen tijd, hoe zou ik het wagen met u een oogenblik den draak te steken, als ik niet eerst in herinnering bracht, hoe eens bij den intocht der Galliërs binnnen Rome, de senatoren in twee rijen geschaard, in deftige houding en als standbeelden daar stonden, om de zegevierende benden ontzag in te boezemen. Dat gelukte aanvankelijk; maar later werd de Gallische geest toch weder vaardig over een der overwinnaars en hij kon't niet laten een dier halfgoden eens bij den baard te trekken.

Zoo ingeleid, mag ik u een verhaal doen, dat ik gelezen heb in de Levenschets, die Gerrit Jan Mulder dicteerde.

In den Napoleontischen tijd werd eene oproeping gedaan te Utrecht voor maires op dorpen in den omtrek. De sollicitanten kwamen en er zou *concours* wezen. De prefect liet de heeren lang wachten, en toen hij verscheen, noodigde hij hen uit om plaats te nemen: papier, pennen en inkt waren present.

Messieurs, zei de prefect, *écrivez citron* . . . en daarna verwijderde hij zich. Na een uur kwam hij terug en bezag de uitkomsten door de deels boerenmensen ten papiere gebracht.

De een had *citron*, de ander *sitron* geschreven; de eersten werden maires. Examens, zegt Mulder, heb ik altoos, wél voor eene school, maar nooit voor de maatschappij geacht waarborgen te geven.

Geschiktheid blijkt bij een examen nooit.

Geen examen dus, maar onderwijs. De vraag is nu *waar*, *wanneer* en *door wie* dat onderwijs zal gegeven worden?

De plaats is als van zelf aangewezen en wel het Militair Hospitaal te Amsterdam; dáár worde de door de wet bepaalde cursus gegeven. De Amsterdamsche universiteit geeft den bezoeker van den cursus gelegenheid zich, vooral wat de heilkunde betreft, weer eens goed op de hoogte te stellen; een cursus in operatieve heilkunde kan door hem worden gevolgd, maar ook andere klinieken kunnen bezocht worden; kortom de legerarts kan boven zijne burger-ambtgenooten het groote voorrecht genieten van zich, ontdaan van de beslommeringen der gewone praktijk, nog eens te verkwikken aan de bronnen der wetenschap en kunst. Zeer zelden wordt in ons land zóo gestudeerd; en 't zou toch zoo goed zijn.

De vakken waarin verder onderwijs moet gegeven worden, noemde ik straks reeds op. Art. 20 laat de noodige uitbreiding toe en zou de organisatie der vrijwillige ziekenverpleging b.v. in zich kunnen opnemen.

Wanneer? . . . Hier moet een groote speelruimte zijn; bijzondere belangen mogen niet noodeloos worden benadeeld. 'k Meen als termijn te mogen voorstellen van af den tijd, dat de legerarts tot 1^e klasse is bevorderd, tot eenigen tijd vóór hij in aanmerking komt om dirigeerend te worden.

En wie moeten nu dat onderwijs geven? Dat mogen wel goed geschoolde legerartsen zijn; mannen van talent en ervaring, die van al deze zaken ernstige studie hebben gemaakt. Men neme die onderwijskrachten uit het korps of daarbuiten en als men ze niet in genoegzame mate voorhanden heeft, dan ga men elders ter school.

Toen aan den tegenwoordigen generaalarts Dr. Wilhelm Roth door den Koning van Saksen werd opgedragen om den militairen geneeskundigen dienst te reorganiseeren, begon hij met aan het korps hooge eischen te stellen; maar gaf ook aanstonds het middel aan de hand om aan die hoogere eischen te voldoen. Hij begon met onderwijzers te vormen.

Ik houd twee onderwijzers aan dien cursus voldoende.

Zij onderwijzen de militair-geneeskundige vakken. Doch zeer gewenscht zoude ik het rekenen, als een officier van den Generalen Staf nu en dan eene voordracht hield om den aanstaanden Chef-arts zóóveel van den krijg te leeren, dat hij niet geheel vreemdeling is op het oorlogsveld, het terrein ook van zijne werkzaamheid; en wanneer een Intendant de legerverpleging behandelde en een overzicht gaf der militaire administratie te velde.

Intendance en geneeskundige dienst moeten samenwerken; maar daartoe is noodig, dat ze bekend zijn met elkanders werkkring.

Daar nu niet ieder practiseerend legerarts geschikt zal zijn om dirigeerend te worden; sommigen er bezwaar in zullen zien om den cursus te volgen (dat ze er niet toe mogen gedwongen worden, is duidelijk); anderen de gewone practijk ongaarne zullen verlaten, is het goed gezien aan de oudere artsen eenen hooger en militairen rang toe te kennen. Na een zeker aantal dienstjaren, moet de arts onder de hoofdofficieren plaats nemen.

Heb ik u eenige oogenblikken onledig gehouden met 't geen we zouden kunnen noemen de opvoeding van den legerarts; ik vraag nu een deel van uwe aandacht voor de opleiding van hen, die in oorlogstijd de meerderheid zullen uitmaken van het militair geneeskundig personeel; ik bedoel de reserve-legerartsen. Kan voor hen, die vroeger gediend hebben, de voorbereiding tot dien werkkring gemist worden; voor hen, die nimmer dienden, is diezelfde voorbereiding onontbeerlijk.

Daarvoor zouden ze minstens eene maand dienst moeten doen bij een der grootere militaire hospitalen. De chef van dat hospitaal zal hunne militair-geneeskundige opvoeding ernstig ter harte nemen. De dirigeerende Officier van Gezondheid 1^e klasse, hoofd der militaire ziekeninrichtingen in de afdeeling (zou niet divisie-arts een betere titel zijn?) zal zich aan hunne vorming alles laten gelegen liggen; immers met hen zal hij in oorlogstijd grootendeels den dienst moeten doen. Zij moeten leeren hoe de geneeskundige dienst te velde en in de hospitalen wordt uitgeoefend; zij moeten kennis maken met het hulp-personeel, met het materiel van den geneeskundigen dienst. Weten ze van dat alles niets, dan zullen hunne handen verkeerd staan en men loopt

gevaar, dat ze de in den aanvang heerschende drukte door ver-
warring nog zullen vermeerderen.

Voor dien arbeid, die bezwaard is met geldelijk verlies door
stilstand der practijk moeten ze ruim betaald worden.

Ik houd / 600 voor niet te veel.

In ieder geval wordt hier betaald voor bewezen diensten,
terwijl nu geld gegeven wordt voor diensten, die nog moeten
bewezen worden.

De premie van / 300 's jaars maakt dat men den *tijdelijken*
officier van gezondheid in dienst kan stellen met het tractement
van den officier van gezondheid 2^e klasse. De meesten zullen
dus finantieele schade lijden; ze zullen de vroeger genoten premiën
vergeten en ontevreden zijn.

Niemand onderschrijft liever dan ik al wat gezegd is van de
offervvaardigheid van den geneeskundige. Ik ben zeker dat alle
reserve-artsen, die nu aangesteld zijn, zullen opkomen als 't
noodig is. Maar als de arts hier gezondheid en leven waagt,
dan is het toch billijk hem zooveel mogelijk te vrijwaren voor
geldelijk verlies, waardoor zijn huisgezin dupe wordt. En dat
kan door eenvoudige verschikking gevonden worden. Gesteld de
tegenwoordige reserve-legerarts is tien jaren in die positie vóór
hij wordt opgeroepen.

Hij heeft dus 3000 gulden aan premie genoten. Nu zoude,
als mijn denkbeeld voor toepassing vatbaar is, diezelfde persoon
in dienzelfden tijd slechts 600 gulden genieten. Ik houd dan
2400 gulden over. Welnu ik voeg die 2400 bij de 1600 tracte-
ment van den officier van gezondheid 2e klasse en kan dus den
tijdelijken O. v. G. gedurende een jaar betalen naar den maatstaf
van 4000 gulden 's jaars. Komt daar nu nog bij de gelden die
voor entréé en campagne en voor campagne vivres worden te
goed gedaan, dan kan de arts zonder finantieele schade zijne
diensten aan het leger bewijzen.

Als de premiën voor den reserve O. v. G. 1e kl. vervallen,
dan disponeert de Regeering na 10 jaar over 4000 gulden. Die
gevoegd bij de 2200, het tractement van den O. v. G. 1^e kl.,
maakt, dat de tijdelijke legerarts der 1^e klasse in vast tracte-
ment kon worden uitbetaald naar den maatstaf van / 6200 's jaars.

Mijn denkbeeld vraagt dus van de schatkist geen zwaardere offers. Integendeel, wanneer we voor oorlog gespaard blijven, dan kost iedere reserve-arts, die nooit gediend heeft, slechts 600 gulden aan opleidingskosten.

Ik moet nu nog spreken over die geneeskundigen, die hunnen militieplicht als militair arts zullen volbrengen. Deze derde soort van reserve mist ook alle voorbereiding. En dat is dáárom zoo te betreuren, omdat men op hen zeker kan rekenen, daar ze hunnen militieplicht anders op de gewone wijze zouden moeten vervullen.

Mij dunkt hunne oefening kon best beginnen zoodra hun het diploma van arts is uitgereikt. Ze zouden dan minstens zes weken moeten dienen op het tractement van Officier van Gezondheid 2^e klasse. Die opleiding zou dus ongeveer 200 gulden kosten.

Een jaar geleden werd door Dr. van Dooremaal eene voordracht gehouden over de reserve-officieren van gezondheid en de wijze besproken hoe die te verkrijgen. Die voordracht en niet minder het daarop gevolgde debat bieden vele punten aan eene gezette overweging waardig.

Mijne opmerking, de opleiding der reserve-artsen betreffende, sluit daarbij aan.

Doch ook ik pretendeer volstrekt niet, dat ik de zaak daarmede tot volkomen klaarheid heb gebracht. Onderzoeken moeten we, en daar het hier eene zaak geldt, die ook de burgermaatschappij raakt, moeten er stemmen opgaan uit het leger en daarbuiten.

Zou niet de Maatschappij ter Bevordering der Geneeskunst hier een woord moeten medespreken? Eene zóo moeilijke zaak is niet aanstonds voor goed te regelen. Dank aan hen, die er een begin mée maakten, door het eerst de spade in den grond te steken.

Doch M. H., al hadden we nu de beste artsen die kunnen toch alles alléén niet doen. Ik zou hen hier kunnen vergelijken met officieren zonder soldaten. Wij hebben helpers noodig dát zijn onze troepen en met die mannen moeten wij trachten de zego te bevechten over ziekte en ellende.

Zonder geschikte helpers, gcene ziekenverpleging mogelijk, dat begint men meer en meer in te zien.

Eene merkwaardige omkeering heeft op dat punt plaats gehad. 't Is nog zoo lang niet geleden, dat medicus en publiek in het recept de vlag van het geneeskundig bezoek begroetten, en men meer het oog had op geneesmiddelen, dan op de voorwaarden tot verpleging; maar langzamerhand begint eene andere overtuiging zich van ons meester te maken. We houden sommige geneesmiddelen nog in hooge achting, maar we vestigen daarbij steeds den blik op de levensverhoudingen waarin onze zieken verkeerden.

Die veranderde zienswijze heeft ook op den geneeskundigen dienst bij het leger eenen grooten invloed gehad. Meende men vroeger dat de arts den zieken soldaat behandelen moest en de intendance hem kon verplegen, thans wil men de verpleging ook door den arts geregeld zien en is hij aan de intendance dankbaar genoeg als zij hem de middelen daartoe weet te verschaffen.

Is de verpleging menigmaal hoofdzaak bij 't behandelen van zieken, ze is dat vooral niet minder bij gewonden, en als we tot die verpleging het transport rekenen, dan ben ik zeer geneigd om naast de uitspraak van een beroemd heilkundige, „dat „het lot van een gewonde vaak afhangt van den arts, die 't eerste verband legt,” eene andere te stellen: „dat het lot van „eenen gewonde dikwijls afhangt van de wijze waarop hij van „de plaats, waar hij viel, getransporteerd wordt.” Laat ons nu vragen welke helpers we noodig hebben en dáartoe onderscheiden den toestand van vrede en dien van oorlog.

Bij beide toestanden hebben we aanstonds het oog op onze ziekenverplegers.

Ik was verheugd dien naam aan te treffen in de bepalingen en voorschriften omtrent organisatie en mobilisatie van het leger.

Verleden jaar schreef ik in de *Militaire Spectator* een stukje over militaire ziekenverplegers. Ik heb getracht door eenige voorbeelden een kort begrip te geven van hunnen niet genoeg te waardeeren werkkring. Ze zijn de rechterhand van den arts en als ze hunne taak goed verstaan, dan maken zij het mogelijk, dat de arts zijne hulp aan een veel grooter aantal gewonden kan verleen. Weet een ziekenverpleger, om nog eens een ander voorbeeld te noemen, goed den weg in het heilkundig materieel, kan hij alles klaar zetten wat voor 't doen eener

operatie noodig is, kan hij later alles weer opbergen en de instrumenten behoorlijk schoonmaken, hoeveel kostbaren tijd spaart hij dan niet aan den arts, want menige operatie vordert niet zooveel tijd tot het verrichten als tot het in gereedheid brengen en weer opbergen van 't geen men er voor noodig heeft. In oorlogstijd is hun werkkring nog van meer beteekenis. Immers dan zullen ze soms zelfstandig moeten optreden bij kleine troepenafdeelingen, bij 't vervoer van weinige gekwetsten enz. Op de kleinere forten zullen ze alleen staan. Wel is waar zal daar door hen de hulp van den arts worden ingeroepen, maar die kan nu niet altijd even spoedig bij de hand zijn. De verleden jaar gehouden fortmanoeuvres hebben mij in mijne overtuiging bevestigd, dat wij aan geoefende ziekenverplegers dringende behoefte hebben.

Naast den ziekenverpleger, ja in menig opzicht boven hem, staat de ziekenverpleegster.

Zullen we echter in militaire hospitalen in vreedetijd vrouwelijke hulp voorloopig nog wel moeten missen, in oorlogstijd, hoop ik, zullen we daaraan geen gebrek hebben, en vaste en veldhospitalen zich verheugen in haren zegenrijken invloed. Kan de militaire geneeskundige dienst niet veel doen om ziekenverpleegsters te vormen, hier wordt door het Rode Kruis de behulpzame hand uitgestoken en juichen we 't zeker van harte toe, dat het opleiden van ziekenverpleegsters door het Hoofd-Comité ernstig zal worden ter harte genomen.

Stemt men toe, dat het ziekenverplegen en adsisteeren van den arts geene gemakkelijke taak is, dan volgt daaruit dat de voor die betrekking geschikte personen eene passende positie moeten erlangen en dat, daar niet allen gelijke bekwaamheid bezitten, door de meer en de meest geschikten eene bevordering in rang en tractement moet kunnen verkregen worden.

Jaren geleden zag ik eene plaat „les animaux peints par eux-mêmes” en daarop een hospitaal voor zieke dieren. De chirurg werd door een zaagvisch voorgesteld en een bloedzuiger was adsistent; voor oppasser figureerde een zwaar varken, dat met een voorschoot voor en loggen gang op de achterpooten staande de visite volgde.

Teekenachtig niet waar, . . . gemelijke onverschilligheid in plaats van opgewekte, vriendelijke hulp. De dierenwereld had de menschenwereld gecopiëerd; ook zij had gekregen 't geen men krijgen kon voor de vroegere positie.

Hoe moeielijk het is om met eens bestaande opvattingen te breken, kan uit de nog bestaande bepalingen blijken, waardoor de ziekenoppasser 't niet verder dan tot soldaat brengen kan en met den bijkok gelijk staat. Een kok en tisanier staan boven hem.

Doch ik twijfel niet of daarin zal verandering komen en zal de pas in dienst komende leerling hospitaalsoldaat zijn, om als hij daartoe bekwaam is, ziekenverpleger 2^e klasse te worden (korporaal) en op te klimmen tot ziekenverpleger 1^e klasse (sergeant), zoodra hij den Chef van het hospitaal ter zijde kan staan in het geven van onderricht aan de hospitaalsoldaten.

Nu moeten ziekenopzichters de verpleging surveilleeren; ze moeten toezicht houden op de uitvoering van de bevelen van den arts. Ze moeten in moeielijke gevallen de verplegers met raad en daad bijstaan. Hun komt de positie toe van sergeant-majoor bij de hospitaal-compagnieën. De hoogere militaire graden zijn noodig voor de uitoefening hunner betrekking en voor hun pensioen, dat van den rang afhangt.

Niemand toch zal er tegen opkomen, wanneer ik voor het personeel der ziekenverpleging een passend pensioen vraag.

In tijd van oorlog hebben we behalve aan verplegers, behoefte aan ziekendragers. Op hen rust de taak der eerste hulp op het slagveld; zij zijn de eenige helpers van den de troepen volgende arts; het transport der zwaargewonden naar de ambulance is hun werk.

Nog vele andere personen heeft de geneeskundige legerdienst noodig als: administrateurs, magazijnmeesters, portiers bij de hospitalen, koks, tisaniers, enz., maar over die allen wil ik heden het stilzwijgen bewaren en me allcen bepalen tot de bovengenoemde personen, die tot den zieke of gewonde om zoo te zeggen in direct verband staan.

't Is bijna overbodig om te zeggen, dat het thans bestaande geënt is op den vroegeren toestand, en dat het hoofdverschil daárin bestaat, dat, nu bij alle militaire ziekeninrichtingen de

geëmployeerden militairen zijn van verschillende graden en aanspraak hebbende op het pensioen aan dien grand verbonden.

Naast die geëmployeerden der hospitalen bleven de kompagnieën der hospitaalsoldaten onveranderd voortbestaan.

Dit nu kan slechts een overgang zijn. De kompagnieën hospitaalsoldaten moeten de geëmployeerden der hospitalen in zich opnemen. Alles moet één zijn, 't zij die eenheid verkregen wordt door kleinere op denzelfden leest geschoeide gedeelten (hospitaal of saniteitskompagnieën) of dat men, ook dezen overgang gepasseerd hebbende, komt tot de vorming van een korps sanitestroepen, voor wier organisatie de Officier van Gezondheid Dr. Gentis een proeve leverde. (1)

In Beieren bestaan hospitaal-kompagnieën, die door professor Maas uit Würzburg élite troepen genoemd worden en zeer goed onderwezen zijn.

Wie militair ziekenverpleger worden wil, treedt in dienst als hospitaalsoldaat vrijwilliger. Ook miliciens worden in dienst gesteld, als ze voldoen aan de eischen, die men aan de vrijwilligers stellen moet. Beiden moeten in 't begin eenige militaire vorming genieten.

De vrijwilliger logeert aanstonds in het Hospitaal, maar wordt in de eerste weken (6 b.v.) onderwezen in datgene wat men den tegenwoordigen milicien leert, vóór hij bij de kompagnie hospitaalsoldaten mag overgaan.

Zóo vangt de ziekenverpleger als leerling aan en is gedurende dien tijd soldaat.

Zijn onderwijs wordt geleid en bestuurd door den Chef van het Hospitaal, die met het geven van, en toezicht houden op dat onderwijs een der legerartsen meer bepaaldelijk belast, daarin bijgestaan door den ziekenverpleger 1^e klasse en den ziekenopzichter.

De legerarts aan wien de instructie meer bepaald is opgedragen, zal de leerlingen het meer klassikaal onderwijs geven; maar zeker zal niemand onzer, doordrongen van 't belang der zaak, verzuimen om de geneeskundige visito in het hospitaal dienstbaar te maken aan de vorming der verplegers.

(1) Zie Militair Geneeskundig Archief 1882 6^e Jaargang 1^e Aflevering, pag. 50.

Is nu de hospitaalsoldaat bekwaam om ziekenverpleger te worden, dan wordt hij korporaal en later ziekenverpleger 1^e klasse sergeant, wanneer hij zich gunstig onderscheidt en in staat is aan de leerlingen instructie te geven.

Wij behoeven hier slechts te volgen 't geen we bij het leger waarnemen. De rekrut wordt onderwezen door korporaal en sergeant, de luitenant houdt toezicht . . . de chef regelt het onderwijs. Zonderling is het zeker, dat bij den geneeskundigen dienst die hulponderwijzers ontbreken. De legerarts kan ook hier alles alleen niet doen; ook bij het onderwijs heeft hij helpers noodig.

Wanneer onze grootere militaire hospitalen met zieken en gekwetsten ruim gevuld waren, dan zou het overweging verdienen om de opleiding uitsluitend aan die inrichtingen te verbinden, en te doen plaats hebben dáár, waar de standplaats is der hospitaalkompagnieën (Amsterdam, Breda, Utrecht.) Maar nú zoude, door 't groote getal, de practische vorming schade lijden en daarom moet aan ieder hospitaal onderwijs gegeven worden.

Evenwel kan niet bij iedere ziekeninrichting gelegenheid bestaan om de leerlingen bekend te maken met het materieel van den geneeskundigen dienst. Dáartoe is het noodig, dat de hospitaalsoldaat, alvorens hij ziekenverpleger 2^e klasse wordt, eene poos gedetacheerd worde aan een grooter hospitaal, waar dat materieel aanwezig is. Hij worde dáár vooral gevormd voor den dienst te velde. De Dirigeerende Officier van Gezondheid der Afdeeling kan zich van de geoefendheid overtuigen. Dit is ook noodig vóór de bevordering tot ziekenverpleger 1^e klasse. Komt nu de hospitaalkompagnie onder bevel van dien Dirigeerende, dan kon men hem, wat de bevordering betreft, hetzelfde recht toekennen als aan een' Kolonel regiments-kommandant, en zou de tegenwoordige Luitenant kommandant der kompagnie hospitaalsoldaten aan dien dirigeerenden behooren toegevoegd te worden en onder zijne bevelen staan.

Ik voor mij houd in 't militaire van flink gemarkeerde toestanden.

Wanneer de Luitenant in vredetijd kommandant der kompagnie hospitaalsoldaten is en in oorlogstijd zijne positie is aangegeven als dienstdoende bij de hospitaalsoldaten der verbandplaats-

afdeeling, (1) dan is zulks voor hem eene vreemde verhouding. Hij moet óf aan den chef van den geneeskundigen dienst ondergeschikt zijn, of die chef aan hem, 't geen om meer dan eene reden onmogelijk is. (2)

Beschouwt men de militaire hospitalen als kweekplaatsen voor ziekenverplegers, dan volgt daaruit dat men daarbij zooveel manschappen in dienst stellen moet als met eene behoorlijke opleiding en practische oefening bestaanbaar is.

Wanneer we met Gentis de voor het leger te velde noodige verplegers op 534 stellen en vernemen, dat het thans in de hospitalen geëmplojeerde personeel nagenoeg 421 Officieren en manschappen sterk is, dán zien we dat hier een vrij aanzienlijk te kort bestaat. De hospitaalkompagnie moet dus meer vrijwilligers hebben en die zullen wél komen als men de positie slechts aannemelijk maakt.

Ook miliciens zullen bij die hospitaal-kompagnieën worden in dienst gesteld op den voet zooals dat thans geschiedt.

Alleen het gehalte moet beter worden.

Geen twijfel of het invoeren van persoonlijken dienstplicht zal ook die moeilijkheid oplossen, geholpen door al die voordeelen, die aan de positie moeten verbonden worden, om de daarvoor geschikte personen te bekomen. De miliciens zullen vooral moeten geoefend worden voor ziekendragers, en voor den geneeskundigen dienst te velde. Ook zij moeten tot ziekenverpleger kunnen bevorderd worden. Immers een milicien hospitaalsoldaat moet even goed korporaal en sergeant kunnen worden als een loteling, die bij het korps blijft. Kunnen ze, in hunne woonplaatsen terug gekeerd, die aanstelling toonen, of wel een getuigenschrift van bekwaamheid en ijver, dán zal menig geneesheer, die nú verlegen is om een' verpleger, die mannen gaarne aanbevelen, en de gelegenheid geven om het geleerde te onderhouden, en daarmêe tevens hun eigen voordeel te doen.

(1) Waarom niet ambulance, dát woord had nu eenmaal burgerrecht. Men had dan ééne ambulance verdeeld in 3 sectiën. Dat klinkt beter.

(2) De kompagnie hospitaalsoldaten is, voor zoo ver mij bekend, do eenige kompagnie, die door een Luitenant wordt gecommandeerd. Waarom?

Blijken ze voor hunne taak berekend, dan zullen de Comité's van 't Roode Kruis zich hunner aantrekken en zullen die verplegers een' werkkring vinden nuttig in tijd van vrede, onmisbaar in tijd van oorlog.

't Is niet moeielijk te begrijpen, dat het getal gekwetsten zóó groot worden kan, dat ook nog van de strijdenden zullen moeten worden aangewezen om als ziekendragers te fungeren.

Die hulp-ziekendragers moeten ook van te voren onderwezen worden. Er moesten dus van de regimenten infanterie telken jare eenige soldaten worden bestemd om dat onderricht te genieten. Ze blijven voor 't overige hunnen gewonen dienst verrichten.

Zoodra bij de Duitschers de infanterie in 't vuur komt, begeven zich van iedere kompagnie 4 man naar den Truppenmedicinwagen om eene draagbaar te halen. Ze krijgen een rooden banp om, maar worden niet beschouwd als tot het Roode Kruis te behooren.

In Pruisen, waar de tijd voor dat onderwijs niet bepaald is, maar alleen voorgeschreven is, dat de ziekendragers zóoveel mogelijk zullen geoefend worden, geeft men gedurende drie maanden twee uur per week les, zoowat 30 uren dus. Dat is te weinig, zegt Stabsarzt Dr. Körting, die een zeer interessant artikel geschreven heeft „über die chirurgisch-technische Seite der Krankenträger Ausbildung." Wenn auch Intelligenz und Lerneifer das Mögliche leisten, so liegt der Stoff den bisher von dem Manne geforderten Verstandesleistungen doch so fern, dass er in 30 Stunden in den Dingen nicht fest sein kann, die er sich einprägen soll." Körting wil, gedurende de beide eerste maanden, vier uren per week, en wel drie uur theorie en één uur praktijk; de derde maand evenveel uren 's weeks, maar nu gedeeltelijk theorie, deels praktijk en dáárbij hulp verleenen aan door het lot aangewezen gefingeerde gevallen. Daarna nog twee maanden repetitie één of twéé uren wekelijks. Hij heeft die verdeling beproefd en was over de resultaten tevreden.

Is de ziekendrager genoeg geoefend (is hij om zoo te zeggen als rekrut afgeëxerceerd), dan moet hij nog met anderen leeren samenwerken (dat is zijne bataljons-school).

Ik noodig u uit eens in de Julimaand een uitstapje naar Munster te maken en de oefeningen bij te wonen, die telken

jare gedurende 14 dagen dáár gehouden worden voor de zieken-dragers van het VIIe armeecorps. Ik had me reeds in den vroegen morgen naar Loddenhaide begeven, een exercitieveld nabij Munster, en weldra zag ik het saniteitsdetachement aankomen.

Eerst marcheerde een peloton infanterie, dat op het terrein aangekomen, de gefingeerde gevallen zou voorstellen. Ieder man kreeg een kaartje en daarop stond de verwonding. Hun werd, even als bij het tirailleurgevecht, een plaats aangewezen waar ze zich nedervleiden. Daarop volgden de ziekendragers, dan de ziekenwagens en een pakwagen.

Op de plaats gekomen waar de hoofdverbandplaats zou worden opgericht, bleef de bagagewagen staan, en werd eene ziekentent afgeladen. In zeer korten tijd was die opgeslagen, eene eenvoudige operatietafel er in gezet en eenige andere voorwerpen daarnaast geplaatst.

Inmiddels marcheerden de ziekendragers in twee gelederen door. De ziekenwagens volgden op 10 pas en hielden 18 pas distantie van elkander.

Op 't commando „halt” keerden de wagens op de plaats om en kwam het achterste gedeelte naar de dragers toe. Nu volgde de indeeling in patrouilles (12 man) en die weer in 6 rotten. Iedere draagbaar wordt bediend door 4 man, 2 rotten dus, één draagrot en één reserverot.

Daarna werd „geeft acht” gecommandeerd „draagrotten rechts om keert” „baren aannemen” (uit de ziekenwagens) en „maakt u gereed om af te marcheeren.”

Het draagrot droeg de baar, 't reserverot daarachter, en zoo marcheerden ze voorwaarts tot hun door een officier van den trein het sein tot verspreiden gegeven werd. Het reserverot ging nu met spoed vooruit, zocht den gekwetste op en had al hoogte van 't geval genomen en een en ander verricht, toen de baar aankwam.

Nadat de patient zóó verbonden was, dat hij op de baar kon gelegd worden ('t geen alles met orde geschiedde, N°. 4 is nl. commandant), werd de bergpas aangenomen en de gekwetste naar de plaats gebracht waar de wagens stonden. Dáar ingeladen, werden ze naar de ambulance gereden en uitgeladen. Stabs- en Assistenz-Aerzte bemoeiden er zich meê,

dat alles volgens 't voorschrift plaats had, de generaal-arts inspecteerde. De laatste oefening had plaats voor den bevelvoerende Generaal van 't legerkorps.

Als ik niet te veel van uwe belangstelling vroeg voor het personeel van den geneeskundigen dienst, gun me dan nog eenige oogenblikken voor ons materiëel.

En hoe kunnen we daaraan denken, zonder ons in gedachte naar Berlijn te verplaatsen, waar de hygiëne tentoonstelling een schat van voorwerpen te zien gaf van zooveel belang voor den legerarts.

Onder de ruime bogen van de Stadt-bahn vonden we 't geen Baden, Beieren, Oostenrijk en Pruisen aan voertuigen voor ziekentransport en geneeskundige verpleging hadden bijeengebracht, zoowel van regeeringswege als van het Roode Kruis.

Inzonderheid trok mijne aandacht de expositie van het Pruisische Ministerie van Oorlog.

Daar stonden de wagens voor het saniteits detachement bestemd. Vooreerst de eigenlijke ziekenwagens, dan de Sanitätswagen (onze verbandwagens), en Packwagen (waarschijnlijk onze bagagekarren tot troepen). De inhoud der Sanitätswagen is zoo volledig mogelijk en ieder die het Militärärztliche Zeitschrift leest, zal bemerken dat men dien inhoud niet beschouwd als een gesloten boek, dat men in de kast mag zetten, maar dat men daarin die veranderingen brengt, die door de vorderingen der wetenschap noodzakelijk worden. De Packwagen bevat onder meer een zieken-tent. De Sanitätswagen voor veldhospitalen waren anders ingericht dan die voor het saniteits-detachement. 't Waren om zoote zeggen meer verbandwagens, terwijl die voor het saniteits-detachement ook verkwikkingsmiddelen meëvoerden (wijn, cognac, koffie, beschuit, vleeschextract voor bouillon, dat men zeker spoedig door carne pura zal doen vervangen, enz.)

Nu moet ik nog vermelden den Truppen-Medicinwagen, bestemd voor de bataillons infanterie en regimenten kavallerie, die de bagage der artsen, verband en verpleegmiddelen, draagbaren, enz. meëvoeren.

Wat nu onze aandacht niet mag ontgaan is, dat al die wagens vierwielig zijn en met twee paarden spannen. Ze kunnen alle

op de plaats keeren en zien er volstrekt niet zwaar uit. Wagens van dat zwaar kaliber, als ik 't zoo eens noemen mag, als onze ziekenwagen, die met 4 paarden is bespannen, zag ik niet. (1)

Het materieel van den geneeskundigen dienst moet wel stevig zijn, maar als het al te zwaar is en daardoor te sterke trekkrachten vordert, dan letten de voerlieden soms niet genoeg op den inhoud. 't Wordt dan een trekken door dik en dun, prachtig om te zien voor kanonnen en voorwagens, maar minder gewenscht voor de zware gekwetsten, die in den wagen liggen.

De Majoor E. Knorr van den generalen staf in Pruisen heeft onlangs een zeer merkwaardig boek uitgegeven: *das russische Heeres-Sanitäts Wesen während des Feldzuges 1877—78*.

Von den Transportwagen, zegt hij, erwiesen sich die schweren vierspännigen fast unbrauchbar. Die Wagen blieben wegen ihrer Schwere trotz der vier Pferde häufig stecken. Besser erfüllten die zweispännigen ihren Zweck.

De Amerikanen gaven ook aan den tweespännigen wagen de voorkeur. 't Is van hun dat de Duitschers hem hebben overgenomen.

Ook zag ik geene ziekenkarren, en toen ik later gelegenheid had den Generalarzt Coler daarover te vragen, bleek het mij, dat men met die voertuigen voor ziekentransport niet veel op had.

Professor Fischer te Breslau zegt in de laatste uitgaaf van zijn *Handbuch der Kriegschirurgie*: „Zweirädrige (also auch einspännige) Wagen, von denen der bekannteste der des Nordamerikaners Coolidge ist, empfehlen sich nicht, weil sie zu sehr schwanken und auch bei ungünstigem Terrain für ein Pferd zu schwer sind. Sie sind indessen in der neuesten Zeit wieder empfohlen, da sich dieselben bei dem Sächsischen Corps im französischen Kriege sehr bewährt haben sollen.“

Ik vermoed, dat de bij ons leger ingevoerde ziekenkar bestemd is om de bataljons Infanterie te volgen, en dus ter beschikking zal zijn der bij de troepen behoorende artsen. Ze zal dus dienst doen bij de in te richten troepen-verbandplaatsen, waarheen de gekwetsten moeten gebracht worden zolang de ambulance nog

(1) In mijn rapport over den geneeskundigen dienst bij de in 1879 n Noord-Brabant gehouden oefeningen, heb ik mijne bezwaren tegen onzen ziekenwagen breeder ontwikkeld.

niet in functie is. Hier zal zij de rol te vervullen hebben van den Truppen-Medicinwagen van onze bureu. Die dient echter niet voor ziekentransport; maar is gevuld met 't geen men op de troepenverbandplaats noodig kan hebben.

De vraag is nu of men den Truppen-Medicinwagen noodig heeft, en als dat zoo is, dan zal zeker de inhoud der kar nog wel met een en ander moeten aangevuld worden (meer draagbaren, b.v. een paar verbandransels, enz.) en zal ze ook gelegenheid moeten verschaffen om de bagage der artsen te bergen; maar dan kan de kar eerst in de tweede plaats dienen voor zieken-transport. Of ze nu geschikt zal blijken om à deux mains te worden gebruikt, moge de ondervinding beslissen.

Het Beiersche Landeshülfsverein had een wagen ten toon gesteld, die ruim voorzien van verband en verpleegmiddelen, later als hij van zijnen inhoud was ontlast, voor ziekentransport kon worden ingericht.

Het model was ontworpen door von Hoenika, die zich wat aangaat het ziekenvervoer een goeden naam heeft verworven.

Soortgelijke wagens zijn m. i. zeer aan te bevelen bij ons Roode Kruis. Immers dan is men 't best geholpen, wanneer alles wat noodig is in een bestek is bijeengepakt.

Juist dat zoeken in kisten en koffers, allen met gelijksoortige zaken gevuld, had onzen dirigeerenden officier van gezondheid, Steenbergen, aanleiding gegeven om een ambulancebed te verwaardigen, dat door ons Hoofdcomité was ingezonden. Alles wat men tot ligging, verschooning enz. voor één man noodig heeft is in een pak bijeen.

Van de draagbaren verdient inzonderheid genoemd te worden de veerende baar van E. Epner Sr. te Berlijn. De voeten zijn hier Svormige veëren, waardoor die brancard zelf in staat is de schokken te breken. Door die draagbaar zal men in staat zijn om van voertuigen gebruik te maken, die anders niet voor ziekentransport te gebruiken zijn.

Overigens kan men zeggen, dat de Pruisische brancard en de Oostenrijksche (die van Mühlvenzl) door eenvoudigheid en doelmatigheid uitmunten. Ze verdienen m. i. de voorkeur boven den brancard Ruijsch, die aan onze ziekeninrichtingen werd gezonden ter oefening der hospitaalsoldaten. Over den verdeelbaren

brancard (model Scherer) is door de ondervinding nog geene uitspraak gedaan. (1) Al heeft men de noodige oefening, zoo duurt het toch nog al eenigen tijd vóór men die beide helften in elkander heeft gezet: maar dan nog, ik geloof dat het ernstige bezwaren in zich hebben zal om van kavaleristen als zieken-dragers gebruik te maken. Een Duitsch kavalerie regiment krijgt Truppen-Medicinwagen mée en hier zijn de ziekendragers infanteristen. Een mijner ambtgenooten, die aan de Militär-Medicinal-Abtheilung werkzaam was, verklaarde mij, dat het eene der moeielijkste zaken was om de eerste hulp bij kavalerie te regelen. Zeker zal het door allen die daarmede bezig zijn met vreugde worden begroet, wanneer ons pakpaard met uitrusting die moeielijkheid eene schrede nader tot oplossing brengt. Want gaarne zullen andere natiën ook van ons aannemen, als het goed en bruikbaar is, getuige de waardeering, die onze expositie Roode Kruis ondervonden heeft. Wellicht zullen wij, die wat aangaat het materieel nog al een particularistisch standpunt innemen (het bezien der tentoonstelling gaf mij althans dien indruk) dan ook niet kwaad doen als we onze middelen van ziekentransport en verpleging te velde vergelijken met hetgeen elders is ingevoerd.

In ééne zaak zullen we op eigen vinding moeten rekenen, dat is bij het vervoer te water en begroeten we voorzeker met vreugde elke poging in die richting gedaan.

Daarom meen ik ook te mogen vragen of 't niet noodig zou zijn een paar stoombootjes aan te maken, waarin men zieken vervoeren kon en die andere schuiten met zieken geladen konden voortslepen. Grootere zal men in tijd van nood wel kunnen huren; maar die kleine, zoo als ik bedoel, zijn er niet veel. Die moesten door den geneeskundigen dienst worden aangeschaft. Als model zou ik aanbevelen de Kinderdijk, in dienst van het 3^e rivier-arrondissement.

Dat bootje is lang 11 M., breed 2,25 M., diepgang 0,90 M. De breedte zou op 2 M. kunnen teruggebracht worden. De roef is 2.50 M. lang en 1.80 M. breed, en biedt eene geschikte plaats voor 4 liggende patienten. De machine heeft 4 paardekracht en

(1) Over de brancards Scherer en Ruijsch heb ik eenigen tijd geleden een rapport ingediend. Ik hoop op die voorwerpen terug te komen.

zou opgevoerd kunnen worden tot 6. Het bootje loopt 2 uur in 1 uur. Een groote aak met steen geladen (100 last wegende) werd door de Kinderdijk tegen den stroom opgesleept.

Onze geneeskundige legerdienst moet, bij gemis aan eigenervaring in den zoo geheel van den vroegeren toestand verschillenden vorm, waarin hij in de laatste jaren is opgetreden, ernstig te rade gaan met hetgeen oorlogvoerende volken ons kunnen leeren. We vertrouwen dat het hier ook blijken zal dat wie aan anderen zich spiegelt zich zacht spiegelt. Bedenken we dat elke vooruitgang op dat gebied altoos werd voorafgegaan door veel ellende en lijden, 't gevolg van fouten, die aan een vroegeren toestand kleefden. Anderen hebben met hun bloed en trauen die ondervinding duur betaald. Voor ons mogen hare lessen niet verloren gaan.

De Voorzitter. Ik verzoek den spreker wel den dank der vergadering te willen aannemen voor zijne voordracht. Het zal hem niet ontgaan zijn, dat hij met de meeste aandacht werd aangehoord, eene aandacht, die toegeschreven mag worden aan de heldere wijze waarop hij het onderwerp der organisatie van de ziekenverpleging en van de opleiding en opvoeding der militaire geneeskunsttoefenaren heeft uitgewerkt. De spreker zij overtuigd, dat hij door zijne voordracht, aan de aanwezigen niet alleen een leerrijken maar ook een genoeglijken avond heeft bezorgd.

Na de pauze zal gelegenheid tot discussie worden gegeven.

De vergadering wordt eenigen tijd geschorst en na de bezichtiging van verschillende modellen voor vervoer van zieken en gewonden hervat.

De Heer Dr. CARSTEN. Een enkel woord slechts naar aanleiding der zeer belangrijke en doorwerkte rede van den heer Krol.

Ik moet beginnen met te zeggen, dat ik het genoegzaam in alle opzichten met den geachten spreker eens ben. Zijne woorden zijn mij als 't ware uit het hart genomen. Zeker is zulk een overeenstemming opmerkelijk zeldzaam onder collega's op het gebied der geneeskunde, vooral op dat der militaire geneeskunde.

Wellicht draagt de herinnering aan de genoegelijke dagen, die wij van 1846 tot 1849 te Utrecht hebben doorgebracht, daartoe ook wel het hare bij.

Uit de rede van den talentvollen spreker wensch ik enkele punten op te nemen.

Ten eerste wat betreft de hospitaal-soldaten en de plaats waar zij werkzaam zouden zijn. Daarbij sprak de heer Krol er van, dat de hospitaal-soldaten in de forten, zonder bijstand van den officier van gezondheid, de eerste hulp zouden verleenen. In sommige omstandigheden nu kan dit wel het geval zijn. Maar in den regel moet de hospitaal-soldaat blijven binnen den kring, waartoe hij eigenlijk behoort. Hij moet zich niet gaan bewegen op het terrein van de zieken-behandeling; want dan zou het geneesmiddel wel eens erger kunnen zijn dan de kwaal. Wat de hospitaal-soldaat daarentegen wel goed moet kennen is: o. a. het stuiten van eene verbloeding, de wijze, waarop een gekwetste op een brancard moet worden gelegd, enz. Ik heb dit alleen willen zeggen om te doen uitkomen, dat men vooral moet vermijden die menschen te veel te leeren, waarvan zij misschien misbruik zouden maken.

Wat de opleiding van de militaire artsen betreft, heb ik met genoegen vernomen, dat de geachte spreker de gymnasiale opleiding op den voorgrond stelt. Ik geloof ook dat men daaraan moet vasthouden. De militaire geneesheer moet zijn een arts nog supérieur aan den burgerarts; die verhouding moet m. i. zijn als b.v. de ingenieurs van den Waterstaat tot de ingenieurs in 't algemeen. De militaire arts moet zijn de beste geneeskundige die voor geld te krijgen is; ten eerste omdat de gewonde krijgsman geen keus heeft, en ten tweede omdat hij, die zijn leven veil heeft voor den staat, ook aanspraak heeft dat hem de beste geneeskundige hulp worde verzekerd.

Ofschoon ik het dus eens ben omtrent de wenschelijkheid van een gymnasiale opleiding, zoo heb ik toch met veel instemming kennis genomen van het ministerieel besluit, waarbij de bepalingen omtrent de verbintenis voor militaire artsen bij de Landmacht zijn gewijzigd.

Vroeger werd niemand tot deze toegelaten, tenzij hij een gymnasiale opleiding had genoten, hetgeen in strijd was met den geest der wet, die bepaalt dat men arts kan worden, onverschillig of men zijne opleiding genoten heeft aan een gymnasium, aan een hogere burgerschool met vijfjarigen cursus of aan een progymnasium.

Zij, die aan een hogere burgerschool zijn opgeleid, moeten ook aan de eischen kunnen voldoen om tot officieren van gezondheid te worden benoemd. Dat wordt gevorderd in de eerste plaats door de billijkheid, vermits eminente jongelieden, die daar zijn opgeleid, gelijke aanspraak moeten hebben als zij, die de gymnasia hebben afgehoopen; maar ten tweede ook door de noodzakelijkheid om in tijd van oorlog, als er behoefte is aan geneeskundigen en men niet alleen door gegradueerden in die behoefte kan voorzien, ook uit de anderen te kunnen kiezen.

In gezonden zin toch moet ieder arts tot officier van gezondheid kunnen worden benoemd; de keus blijft echter aan het Departement van Oorlog; meent dit aan de gegradueerden de voorkeur te moeten geven, dan kan het zulks steeds doen.

Wat de reserve-artsen betreft, ik wensch niet uit te weiden over de vraag of het raadzaam is den reserve-arts (burger-geneeskundige, die op zijn verzoek tot reserve-officier van gezondheid wordt benoemd) een jaarlijksch traktement toe te kennen, zonder dat hij daarvoor iets verricht. Alleen wensch ik den geachten spreker te vragen — het denkbeeld is niet van mij, maar is reeds elders opgeworpen — of er misschien een regeling zou te treffen zijn, waardoor de reserve-arts ook eenigen dienst zoude kunnen presteeren voor hetgeen hij uit de Staatskas ontvangt. Het strijdt toch met gezonde beginselen, dat men bezoldigd wordt voor niets doen in tijd van vrede; terwijl de vraag zeer problematiek is, of zelfs in de toekomst wel ooit de diensten noodig zullen zijn.

Zou de zaak bijv. niet op deze wijze geregeld kunnen worden?

De wettelijke bepalingen betreffende de reserve-officieren van gezondheid bedoeld bij art. 21 *a* en *b* der wet van 2 Augustus 1880, *St. Bl.* n°. 145, (de militieplichtige artsen en de gewezen officieren van gezondheid) blijven van kracht; de reserve officieren van gezondheid, bedoeld bij *c* van genoemd wetsar-

tikel (de burgergeneeskundigen) vervallen en worden vervangen in garnizoensplaatsen, door artsen beneden den leeftijd van 35 jaren, die zich verbinden om gedurende 5 of meer achtereenvolgende jaren als reserve-officier van gezondheid ter beschikking van het legerbestuur te zijn.

Daartegenover zoude dit bestuur zich moeten verbinden in tijd van vrede aan deze geneeskundigen de behandeling van de patienten in den buitendienst en, zoo noodig, ook in de zieken-inrichtingen, onder toezicht van den militairen chef-arts, tegen eene evenredige belooning, op te dragen.

Van zulk eene gelegenheid zal ongetwijfeld door vele artsen gebruik worden gemaakt.

Na verloop van een bepaald aantal jaren worden zij vervangen door jongere enz. enz.

De eerste kunnen in tijd van oorlog nog voor de garnizoenen en hospitalen beschikbaar blijven.

Het laat zich aanzien dat langs dezen weg het leger in tijd van oorlog steeds op een bepaald aantal valiede artsen, die langzamerhand met den militairen dienst zijn vertrouwd geraakt, zal kunnen rekenen, en tevens dat het getal officieren van gezondheid in tijd van vrede zal kunnen worden ingekrompen.

Een en ander zoude naar mijne bescheiden meening kunnen leiden tot oplossing van de hoofdquaestie bij de organisatie van den militairen geneeskundigen dienst: in tijd van vrede niet te veel legerartsen te moeten onderhouden en in tijd van oorlog niet te weinig beschikbaar te hebben.

Door den geachten spreker is ook de wensch geuit dat de Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst zich de opleiding der aanstaande officieren van gezondheid zou aantrekken. Ik geloof echter niet dat dit de weg is; het zou zijn de paarden achter den wagen spannen. Mij dunkt, dat de legermacht moet zorgen voor een goeden geneeskundigen dienst en dat zij moet weten waar de geschikste elementen te verkrijgen. De steun dier maatschappij kan haar daarbij van dienst zijn.

Ten aanzien van het materieel voor den geneeskundigen dienst, heb ik met zeer veel genoegen gehoord wat de heer Krol daaromtrent heeft gezegd naar aanleiding van de hijgi-

enische tentoonstelling te Berlijn, die ik met hem heb bezocht. Het spijt mij echter dat de geachte spreker zich niet nog eenigszins verder heeft bewogen op het technische terrein. Toen wij te Berlijn waren heb ik veel practische opmerkingen van den heer Krol mogen vernemen, waarmede ik mijn voordeel gedaan heb in ons verslag omtrent die tentoonstelling.

Een enkel woord wil ik echter nog zeggen aangaande de verbandtasschen en ransels, waarin de geneesmiddelen verpakt worden. Het verwondert mij eenigszins, dat de aandacht bij ons leger nog niet gevallen is op de vinding van den Belgischen officier van gezondheid dr. Hermant, die reeds vóór jaren een doeltreffende wijziging heeft gebracht in de verbandransels tasschen, sacoches d' ambulance enz. Zijn daarbij aangenomen systeem van porte-monnaie-vorm is zeer vindingrijk. Maakt men den verbandransel open, dan heeft men alles voor de hand, wat dadelijk noodig is; moet men te velde eensklaps van verbandplaats veranderen, dan kan de voorraad ook weder met spoed worden ingepakt en medegenomen. Deze ransels zijn zoo praktisch, dat ze bij alle legers behoorden te worden ingevoerd. Modellen dezer zijn in het magazijn van 't Roode Kruis ter bezichtiging.

Omtrent de brancards, ben ik het geheel eens dat een draagbaar, bestaande uit twee helften niet aanbevelenswaard is. Het sterkste bewijs daarvan heeft men gevonden op de laatste tentoonstelling te Berlijn, waar niet één zulk een draagbaar werd aangetroffen. Hieromtrent wordt in het verslag van het Roode Kruis over die tentoonstelling gezegd. „Draagbaren, „waarvan de draagstokken elk in twee afzonderlijke stukken „worden verdeeld, op de wijze als de Badensche veldbaar, „waarvan een exemplaar in de modellen verzameling van het „Roode Kruis wordt gevonden, waren niet tentoongesteld. Het „is zeker niet te gewaagd daaruit af te leiden, dat dergelijke „samenstelling in de praktijk niet voldoet, wegens de bezwaren, „die verbonden zijn aan het steeds tegelijk beschikbaar hebben „van de onderdeelen en het samenvoegen dezer vooral dan, wanneer met spoed moet worden gehandeld, en de deelen allicht „ten gevolge van vocht zijn uitgezet. Ondergeteekenden aarzelen

„niet hunne meening uit te spreken, dat dergelijke brancards te „velde niet aan de verwachting beantwoorden.”

De brancard in twee helften eischt bovendien een grootere geoeffendheid, waarover niet altijd kan worden beschikt.

Een der onderwerpen, door den heer Krol niet besproken, is de verblijfplaats voor zieken en gekwetsten. Hiervan was op de tentoonstelling te Berlijn een model aanwezig, uitgevonden door een ritmeester van de cavalerie te Kopenhagen Döcker. Het is een hospitaal-barak, de wanden zijn samengesteld uit geprepareerd vilt, op ramen gespannen, en bekleed met gevernist linnen, zoodat men de buiten- en binnenwanden kan afwasschen en ontsmetten. De vilt houdt de temperatuur binnen de barak in den winter warm en in den zomer koel; van welke laatste eigenschap men zich ook in de warme Juni-dagen te Berlijn heeft kunnen overtuigen.

De ramen worden in kisten gepakt, en kunnen gemakkelijk naar het terrein van den oorlog worden vervoerd.

Bij het Roode Kruis bestaat het voornemen zulk een barak aan te schaffen. Wanneer die zal zijn ontvangen, zullen wij gaarne aan de belangstellenden de gelegenheid geven ze te bezichtigen.

Dat is het eenige wat ik naar aanleiding der belangrijke voordracht van mijn hooggeschatten vriend in het midden heb wenschen te brengen.

De heer KROL. Een korte repliek zij mij veroorloofd op hetgeen door dr. Carsten is gezegd; ik stel zijne tegenwoordigheid op hoogen prijs te meer daar ik weet hoezeer hij elders verwacht wordt. Ik zal mij daarom dan ook slechts tot enkele punten bepalen.

Wat de opleiding van den legerarts betreft, is het verschil tusschen mij en den geachten spreker niet groot. Ik had in mijn discours vooral het oog op de opvoeding van den arts, terwijl mijn geachte collega meer sprak van den arts zelf.

De vraag is of men den titel van arts erlangen zal langs den weg der hoogere burgerscholen en ook zonder dien weg te hebben bewandeld, dan wel of we de voorkeur zullen geven

aan de gymnasiale opleiding, en dan kan ik hier niet beter doen, dan nogmaals te zeggen, dat ik aan de gymnasiale opvoeding voor aanstaande geneeskundigen verre de voorkeur geef. Deze als regel.

Doch als de arts een bekwaam, beschaafd en ontwikkeld man is geworden, ook zonder 't gymnasium bezocht te hebben, dan mogen we niet exclusief zijn en ook voor hem den weg tot het leger openen.

Wat de reserve-legerartsen betreft, eene oplossing van dit vraagstuk is nog geenszins gevonden. Daarom was mij het door den heer Carsten aangegeven denkbeeld zeer welkom. De quaestie moet van alle kanten worden gezien, opdat een gepaste middenweg worde gevonden ten einde in oorlogstijd niet *te weinig* en in vreedstijd niet *te veel* officieren van gezondheid te hebben. Met belangstelling heb ik dan ook het door den heer Carsten ontwikkelde denkbeeld aangehoord.

Wat het technisch gedeelte betreft, ik heb daarover kort willen zijn, omdat ik bang was mijn auditorium te lang bezig te houden. Heb ik echter in mijne rede veel van het technisch gedeelte overgeslagen, dan werd dit door den heer Carsten aangevuld op eene wijze, waarover de aanwezigen zich zeker niet zullen beklagen.

Wij zagen hetgeen door de practijk was beproefd. Geene uitvinding mag van waarde heeten, als ze niet het waarmerk der ervaring toonen kan.

De handeling en niet de bespiegeling leidt meestal tot de beste uitvindingen.

Toen de heer Steenberg van de expeditie terugkeerde, die hij onder leiding van Baron van Tuijl van Serooskerken had meêgemaakt, was hij nog geheel onder den indruk van den last, dien men had, om uit een aantal kisten nu het een dan het ander te krijgen van 't geen men noodig had. Dit nu bracht hem op het denkbeeld om alles wat men voor verpleging van één lijder noodig hebben kon in één pak bijeen te brengen. Zoo ontstond zijn ambulancebed. De ervaring zal uitspraak doen, wanneer eenige zulke bedden door het Roode Kruis aangemaakt, ter beproefing zullen gegeven worden aan de oorlogvoerende natie, die genegen is daarmede eene proef te nemen.

Zoo geloof ik, dat we eerst dan het passen aan één hecht van meerdere instrumenten (zooals zulks in de zoogenaamde amputatie kistjes van onze sacoches d'officier is aangebracht) voor een voordeel zullen mogen houden, als ook die vinding proefhoudend zal zijn gebleken. Tot zoolang meen ik aan het nut daarvan te mogen twijfelen.

Ik eindig met den heer Carsten mijn dank te betuigen, dat hij mij in de gelegenheid heeft gesteld dit alsnog in het midden te kunnen brengen.

De heer Dr. VAN DOOREMAAL. Na hetgeen door den heer Carsten reeds is gezegd, wensch ik nog slechts een zeer kort oogenblik een woord te zeggen omtrent de opleiding der ziekenverplegers. De hoofdzaak daarbij is, dat men een ruime keus hebbe opdat men diegenen kunne kiezen, die werkelijk van de meeste geschiktheid blijk geven. Op dit gebied heeft de onderzinking ruimschoots bewezen dat men zeer veel moeite heeft met hen, die geen behoorlijke opleiding hebben gehad. Men dient dus goed toe te zien op geschiktheid en aanleg.

Men ziet dit vooral waar het de vrouwelijke hulp betreft. In het militair hospitaal te Cherbourg zijn liefdezusters werkzaam en men staat verbaasd over het groot verschil tusschen de handigheid van de een of de ander, ofschoon toch allen met hetzelfde gevoel van menschenliefde zijn beziel.

Daarom moet men bij de opleiding tot hospitaal-soldaat hebben een ruime keus en een langen proeftijd.

Van de opleiding der ziekenverplegers tot de opleiding der officieren van gezondheid is de overgang niet groot.

Het is mode geworden de kweekschool te Utrecht af te breken. Maar als men de uitkomsten ziet, dan was de opleiding daar toch nog zoo slecht niet. Ik wijs slechts op mannen als Donders, Jansen, Doyer, Kooyker, Mac-Gillevrays, Overbeek de Meijer en anderen; wel een bewijs dat het daar nog zoo slecht niet was. De man, die het initiatief voor de inrichting heeft genomen, heeft een chirurgisch werk geschreven, dat nog steeds zijn waarde heeft behouden.

Dat men nu verder een grooten stap voorwaarts heeft gedaan

door van de officieren van gezondheid artsen te maken, dat kan ik nog niet inzien. En of het voor den officier van gezondheid zulk een groot nut is, dat hij een specialiteit in het accoucheeren zij, heb ik ook nooit kunnen begrijpen. Ik voor mij zou meer de voorkeur geven aan een goed medicus en goed chirurgijn, die goed paard kan rijden dan aan een verloskundige.

Wat de reserve-officiëren van gezondheid betreft, ik geloof dat het denkbeeld de voorkeur zou verdienen om bij het leger te velde de dienst te doen verrichten door actieve officieren van gezondheid, maar voorts den dienst in de garnizoenen en in de liniën op te dragen aan geneeskundigen, die in die plaatsen practiseeren en aan de jongelui, die hun artsexamen hebben te doen.

Het is echter een zeer treurige zaak dat, wanneer men een verbetering aangeeft, men daarmede slechts een half succes bereikt. Nadat ik betoogd had dat aan de aanstelling van reserve-officiëren van gezondheid een verkeerde strekking werd gegeven, heeft men er eenvoudig geen meer benoemd en heeft men aan de zaak niets gedaan. Ik vrees dan ook dat de heer Krol weinig succes zal hebben met zijn reserve-officiëren, die hij wil afschepen met f 600 in plaats van hen f 1500 te betalen.

Wat het vervoer van gekwetsten betreft, blijkt ook hierbij weder van het absoluut gebrek aan samenwerking bij de verschillende takken van bestuur. Terwijl het voor den geneeskundigen dienst van de landmacht een bezwaar is een stoomscheepje te beheeren, bestaat er geen bezwaar tegen om dit door de marinewerf te Amsterdam te laten doen. Of er evenwel behoefte aan zulk een stoomscheepje bestaat, meen ik te mogen betwijfelen, omdat in tijd van oorlog de binnenschipperij toch voor een groot deel stil zal moeten liggen, zoodat men dan genoeg middelen van vervoer zal hebben.

De VOORZITTER. Met hetgeen de heer Krol gezegd heeft omtrent de opleiding van den aanstaanden officier van gezondheid, heeft bij zeker velen naar het hart gegrepen, vooral wanneer men daarbij indachtig is aan de woorden van den heer Carsten, dat het leger er recht op heeft het beste te hebben wat op het geneeskundig gebied te verkrijgen is.

Daarbij is bij mij echter de vraag opgekomen: of inderdaad voor den aanstaanden officier van gezondheid de gymnasiale opleiding de voorkeur verdient. In den laatsten tijd is er een beweging ontstaan in de vereeniging van leeraren van het middelbaar onderwijs, waarin het gevoelen op den voorgrond trad, dat een gymnasiale opleiding voor den officier van gezondheid niet noodig was. Door den heer Krol is evenwel de ethische waarde van een gymnasiale opleiding sterk naar voren gedrongen, en velen zullen het zeker met hem eens zijn, dat daardoor aan de jongelieden een ruimere blik kan worden geopend.

Maar de vraag blijft nog altijd: is die opleiding werkelijk voor den aanstaanden officier van gezondheid noodig? Sommigen zeggen „ja” en hechten veel aan de beoefening van het Grieksch en Latijn, opdat de militaire arts van die kennis gebruik kunne maken bij zijn eigen klassieke studiën. Anderen beweren „neen” omdat deze klassieke studiën geheel zijn te missen. Een goed arts kan zonder dat gevormd worden, meenen zij.

Gaarne vernam ik van den geachten spreker, of hij het middelbaar onderwijs onzer Hoogere Burgerscholen een onvolledigen, of minder deugdelijken grondslag vindt voor de opleiding tot militairen arts, dan het gymnasiale onderwijs.

De heer KROL. Den laatsten spreker het eerst beantwoordend, releveer ik nogmaals dat, zoo ik de gymnasiale opleiding voor alle geneeskundigen wenschelijk houd, die opvoeding a fortiori voor den legerarts noodig is. Door die opleiding toch wordt de uitsluitende vakstudie tegengegaan en het is juist die eenzijdige vakstudie, die het grootste bezwaar was tegen de kweekschool te Utrecht. Een vakman kan natuurlijk een uitnemend technicus zijn; maar, heeft men een hoogere wetenschappelijke opleiding genoten, dan heeft men een ruimeren blik in vele zaken (en welke ingewikkelde zaken moeten soms niet door den militairen geneesheer behandeld worden?) waarbij zijn talent als ambtenaar evenzeer uitkomt, als zijne geneeskundige kennis. En wat nu de Utrechtsche Kweekschool betreft, zeer zeker erken ik al het goede dat zij heeft voortgebracht; maar daárin bestond vooral mijne grief, dat die school was uitsluitend *vak*school.

Wanneer men in Schiller's gedicht het beeld aantreft van den markies von Posa, die voelt en leeft voor de vrijheid, en haar beschouwt als 't hoogste goed, dan is dit geen bewijs, dat de dichter die denkbeelden heeft gekregen door zijne opleiding op eene Kadettenschool, maar wèl dat, niettegenstaande die opleiding het vrijheidsgevoel toch bij hem tot ontwikkeling is gekomen. De natuur is zoo rijk en maakt zoo menige onzer verkeerdheden goed.

Ik wijs als voorbeeld op een bloot fysiek verschijnsel. Als men de achterbuurten doorloopt, dan zal men soms kinderen aantreffen sterk en frisch; maar men gaat niet na hoeveel kinderen onder die ongunstige levensverhoudingen te gronde gingen.

De heer ROBIDÉ VAN DER AA. Bij het behandelen der vraag, of klassieke opleiding een onmisbaar vereischte is voor den militairen arts, doet men wel, twee zaken goed te onderscheiden: de methode van onderwijs, zooals die bij ons op de hoogere burgerscholen en gymnasia gevolgd wordt en de verschillende vakken, die dáár gedoceerd worden.

Over het algemeen wordt tegenwoordig zeer geklaagd over de inrichting van het onderwijs op de middelbare scholen; dat het vooral met het oog op den leeftijd der leerlingen veel te veel vakonderwijs is, waar ieder docent eenvoudig zijn cursus geeft in zijn eigen vak en te weinig wordt gelet op de algemeene ontwikkeling der jongelui. Wat ik tot dusver van de resultaten van het middelbaar onderwijs gezien heb — ter voorkoming van misverstand moet ik hierbij uitdrukkelijk opmerken, dat ik te dien aanzien over de school te dezer stede geen oordeel kan vellen — mag ik niet ontveinzen, dat de vereischten van het daar gegeven taalonderwijs mij zeer onvoldoende voorkomen. Doch ik zie niet in, waarom die verkeerde methode bij het middelbaar onderwijs zoó moet blijven.

Een andere vraag is echter: welke vakken wenscht men, dat den aanstaanden arts geleerd worden en is het noodig, dat zij allen geverseerd zijn in het Latijn en het Grieksch. Ik heb eene klassieke opleiding genoten en apprecieer zeer het nut dat

men uit die studie trekken kan. Daarom ben ik evenwel niet zoo eenzijdig, dat ik de kennis der zoogenaamde *humaniora* voor militaire artsen als een onmisbaar iets beschouw en ik betwijfel zelfs, of het goed is dat men bij het departement van Oorlog, in tegenstelling van wat bij Marine en Koloniën plaats heeft, de leerlingen der middelbare scholen geheel uitsluit, door hun geen subsidie voor hun studiën te verleenen. Ik geloof dat van regeeringswege volkomen vrijheid moet worden gelaten, waar men schoolonderwijs gehad heeft, om als adspirant-officier van gezondheid te worden toegelaten.

De heer SEYFFARDT. Ik wensch den heer van der Aa te doen opmerken dat bij het Departement van Oorlog de leerlingen van de burgerscholen geenszins worden nitgesloten; zij staan sinds het najaar van 1883 integendeel volkomen gelijk met de jongelui van de gymnasia. Uit de rede van Dr. Carsten bleek dat deze vermeende dat steeds uit beide soorten de beste worden gekozen. En dit nu is geenszins het geval. Er zijn bijv. 40 adspiranten voor 4 à 6 plaatsen dan worden daaruit niet de bekwaamste genomen doch wordt het noodige aantal bij loting aangewezen. Dat is zeker bijna ongelooflijk, doch volkomen waar, en ik vermeen dat het noodig is dit te constateeren in het Verslag van onze vergadering.

Ik wil nu in geen beoordeeling treden wat beter is, de gymnasiale opleiding of die op de hoogere burgerscholen; ik ben daartoe niet volkomen bevoegd, maar wanneer ik mijn kennis omtrent het onderwijs op het gymnasium te 's-Gravenhage raadpleeg, dan weet ik dat dáár aan aanstaande medici evenveel of misschien nog meer wiskunde wordt geleerd dan op de hoogere burgerschool.

De VOORZITTER. Wanneer thans niemand meer het woord wenschte te voeren, dan sluit ik de Vergadering onder dankbetuiging aan de heeren, die aan het debat hebben deelgenomen. Mijn bijzonderen dank ook aan den geachten spreker van dezen avond, die mijne vraag heeft beantwoord in den geest, waarin ik ook de zaak had opgevat, namelijk dat een ruime opleiding

beter vruchten kan geven, dan wanneer men zich bepaalt tot het strikt noodige. Door zuiver vakonderwijs is het voor den officier van gezondheid niet mogelijk die hoogte te bereiken, waarnaar hij moet streven.

De Secretaris :

A. L. W. SEYFFARDT.
